

De Grauwe Vliegenvanger Vogel van het Jaar 2016

Alco van Klinken, Jan Henk Venema en Egbert Boekema

Avifauna Groningen heeft in 2016 de Grauwe Vliegenvanger *Muscicapa striata* als Vogel van het Jaar gekozen. Net als in voorgaande jaren hebben veel mensen hun waarnemingen ingevoerd op waarneming.nl, met als oogst een stapel stippen tussen eind april en begin oktober. In dit verslag bekijken de auteurs welke patronen in de waarnemingen zijn te ontdekken en hoe deze zich verhouden tot de eerdere Groninger overzichten en tot de verspreiding in omliggende provincies en landen.

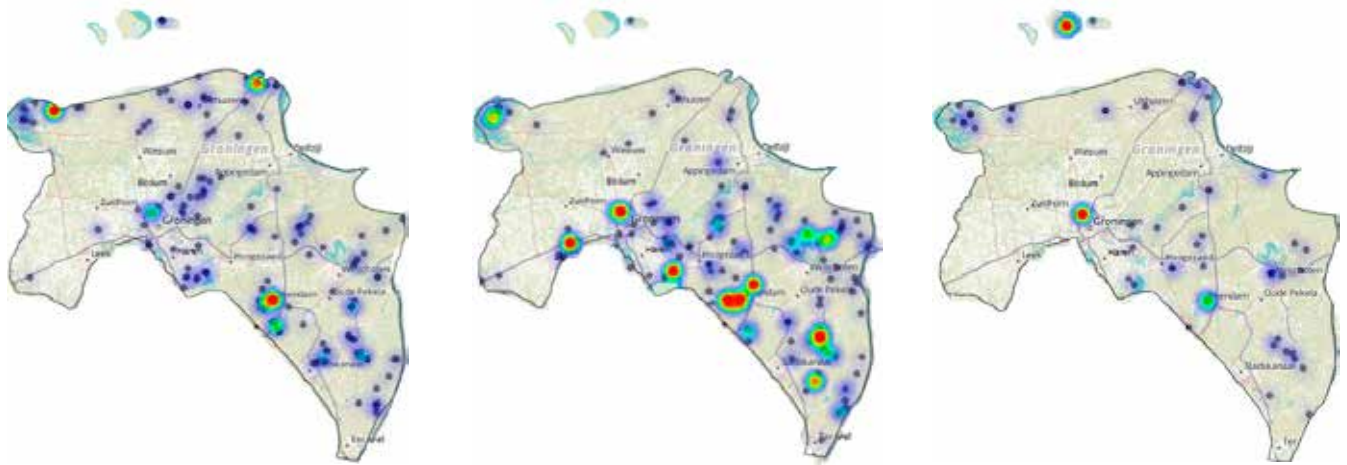
De Grauwe Vliegenvanger is een zomergast die heen en weer trekt tussen de zuidelijke Afrikaanse Sahel en (in ons geval) de provincie Groningen. Hier houdt de vogel zich op in halfopen bossen, boerenerven, houtwallen, parken, grote tuinen en landgoederen. Het is niet een van onze meest opvallende vogelsoorten.

Maar het onopvallende grijsbruine verenkleed en de bescheiden piepende zang compenseert de Grauwe Vliegenvanger door zijn kenmerkende gedrag. Vanaf een of meerdere vaste uitkijkposten wordt gejaagd met snelle en korte vluchten op insecten die vaak in de lucht worden gevangen.

Grauwe Vliegenvanger, Zuiderwuppen-Winschoten, 13 augustus 2016

Foto: Anton Kuiper

Figuur 1. Waarnemingen Grauwe Vliegenvanger in de provincie Groningen in 2016 onderverdeeld in de maanden april en mei (voorjaarstrek, links), juni en juli (broedperiode, midden) en augustus, september en oktober (najaarstrek, rechts). Bron: www.waarneming.nl

Methode

In totaal zijn er tussen 30 april (eerste waarneming) en 2 oktober (laatste waarneming) 454 geldige waarnemingen ingevoerd via de website www.waarneming.nl. De zes maanden dat de Grauwe Vliegenvanger globaal in Groningen aanwezig is werden verdeeld in voorjaarstrek (30 april-31 mei), broedtijd (1 juni-31 juli) en najaarstrek (1 augustus-2 oktober). Deze waarnemingen zijn gebundeld in een drietal overzichtskaarten waarop losse waarnemingen als blauwe stippen zijn weergegeven. Gebieden met veel exemplaren zijn weergegeven als *heat map*.

Resultaten

Op het eerste gezicht laten de drie kaartjes weinig uitgesproken verschillen zien (Figuur 1). Toch valt op dat er in beide trekperiodes (linker en rechter kaart) langs de kust een grotere dichtheid valt te ontdekken dan in de broedtijd (middelste kaart). Dat kan er op wijzen dat er tijdens de doortrek sprake is van stuwung. Piekaantallen die gemeld werden tijdens voorjaarstrek waren negentien exemplaren (8 mei, Lauwersmeer Kustweg) en vijftien exemplaren (15 september, Rottumerplaat) tijdens de najaarstrek.

De verspreiding in de broedtijd (juni en juli) toont een zwaartepunt in Zuidoost-Groningen: Westerwolde en de Veenkoloniën. Wanneer je bedenkt dat er bij zulke waarnemingen een sterk ‘tellerseffect’ meespeelt, dan is de relatieve afwezigheid rond de stad best bijzonder. Weliswaar laat de stad Groningen een kleine concentratie zien, maar de blokken aangrenzend in alle wind-

richtingen rondom de stad hebben maar weinig of geen Grauwe Vliegenvangers. En dat terwijl in en rondom de stad toch veel naar vogels wordt gekeken. De concentratie in de broedtijd rond het Lauwersmeer kan wel deels samenvallen met een grote waarnemingsintensiteit aldaar. Op het Hogeland en in het Westerkwartier zijn weinig waarnemingen gemeld: er zijn daar deels weinig Grauwe Vliegenvangers, maar in ieder geval ook weinig vogelkijkers. Als we naar de voorlopige verspreidingskaart van het Sovon Atlasproject kijken (zie www.sovon.nl/vogelatlas) zijn de meeste hokken in Noordwest-Groningen namelijk wel door Grauwe Vliegenvangers bezet.

Verschuiving van de trekperiode

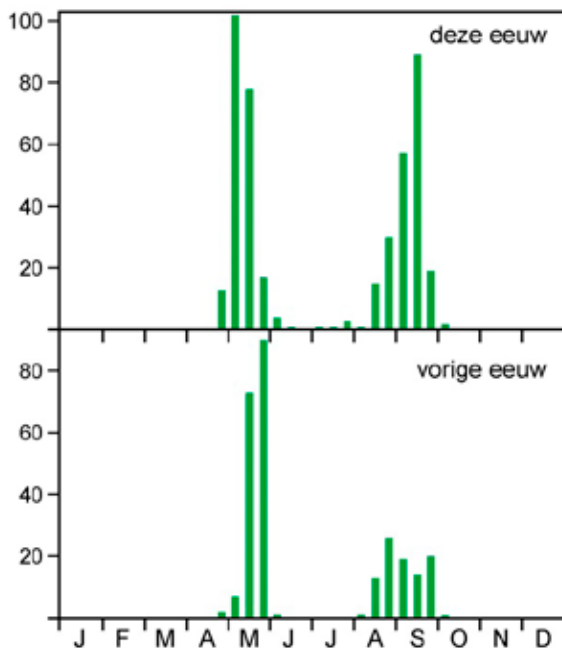
Dit jaar werden de eerste Grauwe Vliegenvangers vanaf 30 april gemeld terwijl de laatste waarneming op 2 oktober plaatsvond. De uiterste data zeggen echter niet zoveel. We kunnen beter alle waarnemingen over langere periodes samenvoegen en dan vergelijken. Als we de trek in de vorige en deze eeuw vergelijken zien we een significante verschuiving van de mediane doortrekdatum in het voorjaar van 18 naar 10 mei, een vervroeging dus van acht dagen (Figuur 2).

Zwarts et al. (2009) citeren een systematische vervroeging van de voorjaarstrek van 21 vogelsoorten langs Helgoland tussen 1960 en 2001. Deze verschuiving was met name duidelijk voor de Grauwe Vliegenvanger en bedroeg elf dagen (Dierschke et al., 2011). Uit de waarnemingen langs de Groninger kust blijkt dat deze vervroeging zich deze eeuw verder heeft doorgezet (Figuur 2). De jaarlijkse variatie in de passeerdatum blijkt voor deze soort niet te correleren met de mate van regenval in de Sahel. Iets wat niet verwonderlijk is

Grauwe Vliegenvanger, Zuiderwuppen-Winschoten, 13 augustus 2016

Foto: Anton Kuiper

Figuur 2. Trekkende Grauwe Vliegenvangers in het kustgebied van de provincie Groningen. Data gepubliceerd in Boekema (2016) zijn opgesplitst in waarnemingen gedaan in deze (boven) en de vorige eeuw (onder).

aangezien de overwinteringsgebieden van de Grauwe Vliegenvanger voornamelijk ten zuiden van de Sahel zijn gelegen (Zwarts et al., 2009).

Broedsucces en habitat

Waarnemingen van Grauwe Vliegenvangers met (pas uitgevlogen) jongen verschijnen in 2016 tussen 7 juni en 19 augustus. Deze waarnemingen zijn afkomstig van (slechts) vijftien verschillende paartjes. Het aantal (waargenomen) uitgekomen jongen was in totaal 52, een gemiddelde dus van 3.5. Het grootste aantal jongen bedroeg zes bij een paartje op begraafplaats Selwerderhof in de stad Groningen. Er werden geen waarnemingen gemeld van paartjes met twee legsels. Ook niet van een paartje Grauwe Vliegenvanger in een tuin aan de rand van Nieuwolda dat gedurende de voorgaande drie broedseizoenen steevast twee legsels van drie à vier jongen had grootgebracht (pers. med.). Dit jaar kwam het broedpaar op deze locatie niet verder dan een legsel van vier jongen.

Dit project heeft alleen data opgeleverd van vijftien broedpogingen die succesvol zijn verlopen. Wanneer we deze succesvolle broedgevallen inventariseren naar habitat komen we op de volgende gemiddelden

aan uitgevlogen jongen: parken/landgoederen/begraafplaatsen 3.2 (n=5), grote tuinen gelegen aan randen en lintbebouwingen van dorpen 3.4 (n=7) en houtwallen/bosjes in agrarisch gebied 4.0 (n=3). Over verschillen in broedsucces tussen verschillende habitats kunnen we dan ook niets zinnigs concluderen uit dit project maar opvallend was dat de meerderheid (60%) van broedparen met uitgevlogen jongen zich in de directe omgeving van agrarische gebieden bevond. De overige succesvolle broedparen (40%) bevonden zich in parken, landgoederen, begraafplaatsen en grote dorpstuinen. Opvallend was dat vanuit de Groninger bossen in Westerwolde, het Gorecht en het Westerkwartier geen (succesvolle) broedgevallen gemeld werden. Zeer waarschijnlijk heeft dit resultaat te maken met het feit dat Grauwe Vliegenvangers in open habitats meer opvallen dan in bomenrijke gebieden.

De Grauwe Vliegenvanger in eerdere Groninger publicaties

De Vogelatlas (van den Brink et al., 1992) meldt voor de provincie Groningen de grootste aantallen in gebieden met opgaande beplanting; het totaal aantal wordt geschat op tweeduizend broedparen. In Vogels in Groningen (Boekema, 2016) wordt de stand op duizend tot vijftienhonderd paren geschat; wat dus een achteruitgang ten opzichte van begin jaren '80 zou inhouden. Ook wordt hier beschreven dat de Grauwe Vliegenvanger uit delen van de stad verdwenen is.

Gebieden rondom Groningen

Sovon (2016) meldt dat de soort in Nederland sinds 2000 zo ongeveer gestabiliseerd is, na een grotere teruggang in de jaren '90. Een vergelijkbaar patroon wordt gemeld uit het Duitse Nedersachsen: een sterke achteruitgang eind jaren '90 en sindsdien min of meer stabiel (Krüger et al., 2014). Engelse onderzoekers publiceren over een forse achteruitgang in de afgelopen dertig jaar van maar liefst 80% (Freeman en Crick, 2003; Steven et al., 2007). In 2003 wordt nog gesuggereerd dat de oorzaak daarvan in het overwinteringsgebied zou liggen (Stevens et al., 2003). Maar in 2007 blijkt dat het broedsucces, vooral door predatie van de Gaai, zeer laag is in met name de agrarische gebieden in Engeland (Stevens et al., 2007). Over het Afrikaanse overwinteringsgebied wordt in het algemeen beschreven dat de soort in bossen ten Zuiden van de Sahel overwintert en een matige achteruitgang vertoont (Zwarts et al., 2009). Blijkbaar kunnen omstandigheden per deelpopulatie uiteenlopen: de situatie in Engeland lijkt ernstiger dan in Midden-Europa.

Conclusies

De indruk die de waarnemingen van de Grauwe Vliegenvanger in de provincie Groningen anno 2016 geven, lijkt goed te passen in de patronen uit de eerdere jaren: een zomervogel met trekpieken in het kustgebied en broedconcentraties in biotopen met boomgroepen in parken, landgoederen, begraafplaatsen, grote tuinen aan randen en lintbebouwingen van dorpen, en in het agrarisch gebied. Veel meer dan deze globale patronen kun je niet afleiden uit een overzicht van vrijwillige waarnemingen uit (slechts) een jaar. Toch vinden wij de afwezigheid van de Grauwe Vliegenvanger rondom de stad Groningen, ondanks de hoge waarnemingsintensiteit, opvallend; dit lijkt op een grotere achteruitgang ten opzichte van eerdere jaren. De nieuwe Vogelatlas van Sovon, die in 2018 verschijnt, zal ongetwijfeld meer houvast kunnen geven over de aantalsontwikkeling en verspreiding van deze lange-afstandstrekker die in het voorjaar steeds vroeger in mei doortrekt.

Dankwoord

Wij danken iedereen die waarnemingen van de Grauwe Vliegenvanger, al dan niet met aanvullende informatie, heeft ingevoerd via www.waarneming.nl. Speciale dank gaat uit naar Anton Kuiper voor het beschikbaar stellen van de foto's.

Literatuur

- Boekema E.J.: Vogels In Groningen, Profiel, Bedum, 2016
- Van den Brink, H.J., J. Furda, J. van Klinken, K. van Scharenburg: Vogelatlas van Groningen, Provincie Groningen, 1992
- Dierschke, J., Dierschke, V., Hüppop, K., Hüppop, O., Jachmann, K.F.: Die Vogelwelt der Insel Helgoland. OAG Helgoland, Helgoland, 2011
- Freeman, S.N, H.Q.P. Crick: The decline of the Spotted Flycatcher in the UK: an integrated population model. *Ibis* 145: 400 - 412, 2003
- Krüger Th., J. Ludwig, S. Pfüzke, H. Zang: Atlas der Brutvögel in Niedersachsen und Bremen 2005 – 2008, NLKWN, Hannover, 2014
- SOVON: Overzicht van Broedvogels in Nederland tot 2014, Sovon Nijmegen, 2016
- Stevens D.K. G.Q.A. Anderson, P.V. Grice & K. Norris: Breeding succes of Spotted Flycatchers in southern England: is woodland a good habitat for this species? *Ibis* 149: 214-223, 2007 www.waarneming.nl
- Zwarts, L., R.G. Bijlsma, J. van der Kamp, E. Wymenga: Living on the Edge: Wetlands and birds in a changing Sahel. KNNV Publishing, Zeist, 2009

Alco van Klinken
a.vanklinken@telfort.nl
Jan Henk Venema
janhvenema@ziggo.nl
Egbert Boekema
e.j.boekema@rug.nl